

Paulina Mucha*

MARZENIA SENNE A TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA DZIECI

Wstęp

Od dawna wiadomo, że w życiu dziecka liczy się nie tylko to, co dzieje się „tu i teraz” – w ciągu dnia, ale również to, co dzieje się poza świadomością – w nocy, podczas snu. Chodzi tu głównie o marzenia senne – te dobre i złe. W związku z tym niemal każdy rodzic czy też wychowawca w przedszkolu chciałby wiedzieć, o czym śni jego dziecko, podopieczny, oraz czy może mieć to swoje odzwierciedlenie w twórczości plastycznej dziecka. Zatem pierwszym pytaniem nasuwającym się jest to, czy marzenia senne, o których mowa, mają swoje odzwierciedlenie w twórczości plastycznej dziecka.

Fizjologia snu i marzeń sennych oraz etymologia powstawania marzeń sennych

Człowiek przesypia zazwyczaj jedną trzecią swojego życia. Przez cztery pierwsze lata życia dziecko jest pogrążone tak jakby we śnie, ponieważ nie bardzo pamiętamy wcześniejsze zdarzenia ze swojego życia, a w szczególności te, które miały miejsce we wczesnym dzieciństwie. Zapotrzebowanie na sen zmienia się wraz z wiekiem. Dziecko od czasów niemowlęcia przesypia pojedyncze godziny w ciągu dnia. Budzi się wówczas, gdy jest głodne, chce siusiu lub coś mu dolega. Z biegiem czasu nocny sen się wydłuża, a godziny poranne, popołudniowe oraz wieczorne dziecko poświęca na zabawę.

Istnieją trzy grupy czynników decydujących o tym, kiedy zaśniemy i kiedy się obudzimy. Pierwszym czynnikiem jest rytm dobowy, który decyduje o porze zasypiania. Jest to zazwyczaj cykl dwudziestoczworogodzinny, który wynika z potrzeby dostosowania naszego organizmu do warunków, które narzuca otoczenie. W wyniku tego nasz rytm biologiczny jest stale przedstawiany. Wszystkie czynności wykonujemy zazwyczaj o stałej porze. Natomiast w czasie wakacji zostaje on rozregulowany, ponieważ np. nie wstajemy o stałej porze. Konsekwencją tego jest to, że po wakacjach trudno jest się przyzwyczaić do stałego rytmu biologicznego sprzed wakacji. W przypadku weekendu jest podobnie, ponieważ kładziemy się spać o późniejszej porze niż zwykle i trudno jest nam wstać w poniedziałek np. do pracy. Rytm dobowy zależy od poziomu epinefryny (adrenaliny) wyprodukowanej przez nadnercza. Kiedy spada – zasypiamy, natomiast kiedy wzrasta – budzimy się. Rytm pracy gruczołów jest kontrolowany przez podwzgórze. Dlatego jego rytm dobowy wynika z rytmicznej aktywności podwzgórza¹.

* Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu.

¹ R.E. Franken, *Psychologia motywacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 202-219.

Różnice osobowości wpływają na dobowy rytm funkcjonowania organizmu. Wskaźnik ekstrawersji i introwersji decyduje o temperaturze ciała. Ekstrawersja wiąże się ze zwiększoną temperaturą ciała i pobudzeniem, natomiast introwersja następuje rano tuż po przebudzeniu. W wyniku tego senność narasta około południa. Fazą towarzyszącą marzeniom sennym jest faza REM. Następuje tu swego rodzaju paraliż ciała. Zahamowaniu ulega funkcjonowanie neuronów motorycznych w rdzeniu kręgowym, które pobudzają mięśnie do działania. W tym czasie zostają one pozbawione napięcia – są sparaliżowane. Jeśli jednej nocy pozbawi się człowieka tej fazy, następnej ulega ona wydłużeniu. Faza REM jest bardzo potrzebna do normalnego funkcjonowania organizmu, ponieważ dzięki niej wszystkie mięśnie i organy spowalniają swój metabolizm i „odpoczywają”. W wyniku tego rozluźnienia przez nasz mózg przewijają się różne obrazy, będące treścią marzeń sennych.

Według Vogela w tej fazie wzrasta aktywność komórek nerwowych – pobudzenie. Intensywność działania tych komórek potęguje zachowania popędowe, np. związane z szukaniem pożywienia, agresją, seksem. Według tego badacza nadmiar tej aktywności może prowadzić do pewnych działań na jawie. Faza ta pomaga również w myśleniu dywergencyjnym – twórczym. Polega ono na tym, że osoba, które przeżyła tę fazę i nie była jej pozbawiona, udzielała bardzo twórczych odpowiedzi na zadane jej pytania².

Badania związane ze snem, fazą REM i marzeniami sennymi prowadził również Hobson, tworząc teorię aktywacji/syntezy. Według niego stan REM umożliwia snucie marzeń sennych, ale nie przesądza o ich treści. Dlatego nadając sens marzeniom sennym, łączymy przeszłość z teraźniejszością, tzn. obraz jakiejś osoby łączymy z wydarzeniem, które w naszym obecnym życiu jest dla nas ważne (podłoże emocjonalne). Z badań Hobsona wynika pięć istotnych cech marzenia sennego:

- Sen jako halucynacja: system wzrokowy odbiera wrażenia w ten sposób, jakby docierały one do nas za pośrednictwem zmysłów oraz przy pomocy systemu motorycznego. Natomiast przy snuciu fantazji pobudzenie to nie występuje i wówczas następuje brak plastyczności i wiarygodności snu³.
- Sen jako iluzja: obrazy pochodzące z naszych rzeczywistych wspomnień są przekształcane w niezwykle historie. W tym czasie odczuwamy te wspomnienia jako teraźniejszość, ponieważ ówczesne wydarzenia są potęgowane przez żywe i wiarygodne doznania zmysłowe, tzw. halucynacje.
- Zniekształcenia czasu, przestrzeni oraz postaci: podczas snu REM kanały przekazujące wrażenia zmysłowe są jednocześnie pobudzane wieloma wspomnieniami. Dlatego w czasie składowania tych wszystkich wrażeń w jedną spójną całość mózg wprowadza zniekształcenia w konstrukcji czasu, przestrzeni oraz postaci ze snu i przestaje się stosować do zasad percepcji, które istnieją w stanie czuwania. Ten proces jest nazywany przez badacza przełączaniem trybów.
- Intensyfikacja emocji: mózg wytwarza emocje odpowiadające zwiększonej aktywności fizjologicznej organizmu oraz pomagające połączyć różnorodne wspomnienia w jedną całość, przyjmującą strukturę opowiadania.

² Eksperyment Lewina i Glaubmana.

³ R.E. Franken, *Psychologia...*, s. 220-221.

- Luka pamięciowa: ogólnie nie pamiętamy naszych snów, ponieważ nasz mózg nie wydał polecenia zapamiętywania marzenia sennego⁴.

W rozwoju człowieka marzenia senne istnieją od poczęcia – od okresu życia płodowego do końca życia. Dlatego mechanizmy regulacji snu i stanu na jawie rozwijają się już ok. 6 miesiąca ciąży. Faza snu REM obejmuje 50% snu niemowlęcia, a jeszcze dłużej trwa u wcześniaków. Ilość snu REM maleje z wiekiem. U młodych osób stanowi 24% snu – taki poziom utrzymuje się do wieku średniego, przy czym ilość snów zaczyna lekko maleć. Czas śnienia waha się między 18% a 33% czasu snu, lecz u poszczególnych osób ilość snów każdej nocy jest stabilna, bez względu na wydarzenia w dniu poprzednim (wyjątkiem są choroby i zażywanie leków). Większość naszych snów stanowią sny kolorowe⁵. Marzenia senne mają przeważnie charakter wizualny, rzadko obejmują dźwięki, zapachy i smaki. Pewne tematy i treści snów pojawiają się ciągle na nowo. Mogą one dotyczyć m.in. latania, spadania, chodzenia nago, znalezienia się w pułapce i spotkania znajomych w dziwnych lub znajomych miejscach. Możemy śnić, że znaleźliśmy się w sytuacji, z której nie ma wyjścia – np. rzucamy się do biegu, lecz wciąż pozostajemy w miejscu, czy zdajemy egzamin, do którego się nie przygotowaliśmy⁶.

Funkcje snu i marzeń sennych; źródła marzeń dziecka

Zarówno sen, jak i marzenia senne odgrywają w życiu człowieka różne funkcje. Niektórzy twierdzą, że przybierają one charakter nieświadomych życzeń czy też pragnień. W innym przypadku mają one ogromne znaczenie fizjologiczne lub mogą być „przetwornikiem” informacji i emocji, które pojawiły się w ciągu życia danej jednostki⁷. W przypadku funkcji wyrażania nieświadomych życzeń ustalono wiele teorii. Najbardziej odzwierciedlają to teorie Hipokratesa, Platona i Freuda. Według Platona podczas snu zdolność człowieka do rozumowania zostaje zawieszona, a wszelkie namiętności i pragnienia wybuchają z pełną mocą. Podobną hipotezę wysunął Freud, który uważał, że marzenia senne wynikają ze zjawisk psychicznych – są wywoływane przez nieświadome, nieakceptowane życzenia, uwalniane podczas snu. Z powyższych hipotez wynika, że funkcją marzeń sennych jest obniżanie narastającego napięcia, wynikającego z niespełnienia pragnień. Jeśli zaś chodzi o funkcję fizjologiczną, marzenia senne odgrywają bardzo ważną funkcję regenerującą po to, aby mózg mógł efektywniej pracować zaraz po przebudzeniu. Dogłębniej tłumaczy się to w ten sposób, iż marzenia senne oczyszczają umysł z niepotrzebnych, bezsensownych skojarzeń⁸. Z wielu badań wynika fakt, że marzenia senne są wielofunkcyjne. Według Bossa „marzenia senne zawierają potencjalnie wszelkie aspekty ludzkiej egzystencji”. Wymieniony badacz sugeruje, że „nie istnieje jakaś pojedyncza, podstawowa funkcja marzeń sennych,

⁴ Ibidem, s. 219-221.

⁵ O. Vedfeld, *Wymiary snów. Istota, funkcje i znaczenie marzeń sennych*, Wyd. Psychologii i Kultury ENE-TEIA, Warszawa 1998, s. 200-201.

⁶ Z.W. Dudek, *Jungowska psychologia marzeń sennych*, Warszawa 2007, s. 207.

⁷ C.E. Hill, *Sen w psychoterapii*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000, s. 26-28.

⁸ Ibidem.

podobnie jak nie istnieje żadna podstawowa funkcja ludzkiego bytu w ogóle”. Hunt popiera tę tezę, stwierdzając, że nie można określić pojedynczej, głębokiej struktury snów. Uważa, że „marzenia senne mogą służyć wielu różnym celom, właśnie dlatego, że nie mają określonej funkcji”. Proponuje kilka nakładających się kategorii snów: sny powszednie; sny typu freudowskiego, umożliwiające rozładowanie wewnętrznego napięcia; sny wynikające ze stanów somatycznych i chorób; sny metaforyczne; sny intuicyjne, pomagające rozwiązywać problemy; sny kontrolowane przez świadomość; różnego typu koszmary oraz jungowskie sny archetypowo-mitologiczne. Według Hunta sny powszednie służą do utrwalania i przebudowywania wspomnień. Dlatego najbardziej sensowna teoria to ta, która mówi, że sny stanowią próbę przetworzenia informacji i rozwiązania problemów absorbujących emocjonalnie. Za tą koncepcją przemawia podobieństwo marzeń sennych do wydarzeń na jawie. Marzenia senne pomagają śniącemu lepiej zrozumieć siebie, ponieważ odzwierciedlają zdarzenie dziejące się na jawie oraz pomagają w przyswajaniu oraz integrowaniu informacji i emocji⁹.

W przypadku dzieci sen jest bardzo ważny, chociaż dzieci trzyletnie drzemią krótko po południu albo całkowicie porzucają zwyczaj spania w dzień. Podobnie jak młodsze dzieci, także i te w wieku przedszkolnym lubią wieczorne rytuały oznajmiające czas snu¹⁰. Zdarzają się też noce, kiedy dziecko będzie miało problemy z zaśnięciem albo spokojnym snem. Kiedy maluch zasypia, przed jego oczami przesuwały się wyraziste obrazy, czasami przerażające. Wyobrażenia bierze górę nad odpoczywającym umysłem, ubarwia wspomnienia z całego dnia. Jego myśli i niepokoje mogą mieć bezpośrednie źródło w bajkach, które mu czytali rodzice, programach telewizyjnych oglądanych przed snem, fragmentach zasłyszanych rozmów. Rodzinne kłótnie czy zmartwienia również mogą prowadzić do zaburzeń snu.

Każde dziecko ma jakieś powody do lęków i zdenerwowania. Napięcie od czasu do czasu ujawnia się w postaci koszmarów sennych¹¹. Kiedy dziecko przeżywa nocne lęki po raz pierwszy, można pomyśleć, że są to koszmary senne. Jeśli jednak się one nasilają, a dziecko w trakcie ich trwania bardzo krzyczy, może to być objaw nie tylko złego snu. Dlatego nocne lęki nie są tym samym co złe sny. Dziecko, które przeżywa atak nocnych lęków, w rzeczywistości wcale nie śni. Kiedy minie przerażenie, dziecko wkrótce zasypia i następnego dnia nie pamięta nic z tego, co się działo – inaczej niż w przypadku śnienia koszmarnych snów. Najprawdopodobniej nocne lęki nie są symptomem żadnych poważnych problemów emocjonalnych, są one wynikiem tymczasowego opóźnienia w dojrzewaniu mózgu. Kiedy dziecko zaczyna przechodzić z jednej fazy snu w drugą, następuje zakłócenie tego – zwykle przebiegającego gładko – przejścia. Nocne lęki pojawiają się na ogół, kiedy dziecko ma mniej więcej osiemnaście miesięcy. Ataki lęków, podobnie jak inne odmiany zaburzeń snu, częściej spotyka się u chłopców niż u dziewcząt. U niektórych dzieci nocne lęki z wiekiem mogą przejść w spokrewniony z nimi somnambulizm. W czasie snu dziecka mogą pojawić się koszmary senne. Za koszmara senny można uznać taki sen, w którym dominuje przemoc i agresja (śniący może być w nim zarówno ofiarą, jak i sprawcą) oraz silne negatywne emo-

⁹ Ibidem, s. 30-31.

¹⁰ D. Pruitt, *Twoje dziecko*, Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, Warszawa 2005, s. 118-119.

¹¹ Ibidem, s. 120.

cje (najczęściej lęk i strach). Oczywiście noc dziecka – tak samo jak dorosłego – dzieli się na okresy wyznaczone przez sny w czasie fazy REM (szybkich ruchów gałki ocznej) – fazy snu, która występuje przeciętnie cztery do pięciu razy w ciągu nocy.

Większość snów przebiega stosunkowo spokojnie i szybko się o nich zapomina. Jedne mogą być bardzo przyjemne, inne zaś można określić mianem koszmarów¹². Koszmary zazwyczaj pojawiają się u dziecka w wieku lat trzech lub później. Choć każdemu zdarza się od czasu do czasu jakiś zły sen, dzieci trapiące przez koszmary często są na tyle przeżalone, że budzą rodziców. Koszmary zwykle występują późno w nocy, kiedy faza REM się wydłuża. Dziecko wybudza się z takiego snu i jest w pełni świadome tego, co się dzieje (ten poziom świadomości odróżnia koszmary senne od nocnych lęków, po których dziecko niewiele pamięta). W zależności od charakteru i stopnia przestraszenia dziecko może wezwać rodziców krzykiem lub przyjść do ich sypialni, żeby im o wszystkim opowiedzieć. Koszmary są często reakcją na stres lub niepokój, mogą więc pojawiać się częściej i z większą intensywnością, kiedy dziecko pozostaje pod wpływem stresu. Z koszmarami mogą mieć związek urazy czy wydarzenia, które budzą w dziecku lęk. Dlatego ważne jest również to, jak dziecko przeżywało dane zdarzenie, czy było ich uczestnikiem, obserwatorem, czy też dowiedziało się o nim od osób trzecich. Ważny jest również czas, jaki upłynął od traumatycznego zdarzenia. Dla niektórych dzieci nawet straszna bajka czy obejrzana przed snem kreskówka może zaowocować koszmarami. Złe sny mogą być także wywoływane, jak już wcześniej zostało wspomniane, przez zażywanie lub odstawienie pewnych leków. Koszmary zdarzające się z rzadka nie są jeszcze powodem do niepokoju. Najczęściej zdarzają się między trzecim a ósmym rokiem życia, kiedy wyobraźnia dziecka jest najżywsza. Koszmary senne mogą pojawiać się także w różnych okresach przejściowych, takich jak przeprowadzka do nowego domu, rozpoczęcie szkoły czy inne zmiany życiowe. Czasem dzieci mają powracające koszmary senne, które w końcu zaczynają wpływać negatywnie na ich zachowanie w ciągu dnia – powodują np. drażliwość lub strachliwość¹³.

Dziecięce marzenia mają wiele źródeł, które przyczyniają się do ich powstawania. Dlatego na samym początku warto wiedzieć, jaką definicję ma ten termin. Według E. Sujak „marzenie jest to wyobraźniowe zaspokojenie przejawianych potrzeb. Stanowi ich obraz. Może wyprzedzać podjęcie wysiłków w kierunku urzeczywistnienia i torować mu drogę, ale też może być zastępczym, wyobraźniowym zaspokojeniem pragnień, których realizowania nie podejmuje się lub życzeń niemających szans realizacji. Marzenie rodzi się z naturalnej potrzeby człowieka; w wyniku lęku przed światem; z dążeń perfekcyjnych i chęci ulepszenia życia. Jest to również stan kontemplacji, forma zachwyty, zastępczy środek trwania w nadziei, która na razie nie może się urealnić. [...] sen jest rodzajem niejawnego marzenia, w którym wszystko jest możliwe”¹⁴. Za powyższymi definicjami i stwierdzeniami idzie jeszcze inne pojęcie określone jako dziecięca fantazja. W trzecim i czwartym roku życia wyobraźnia dziecka zaczyna bujnie rozkwitać. Granica

¹² B. Szmigielska, *Kiedy dzieciom śnią się koszmary*, „Charaktery” 2003, s. 40.

¹³ D.B. Pruitt, *Twoje dziecko...*, s. 436-437.

¹⁴ B. Dymara, *Dziecko w świecie marzeń*, Impuls, Kraków 1999, s. 40.

między rzeczywistością a fantazją zaciera się i przesuwają. Poprzez fantazję dziecko przechwytuje cały obraz rzeczywistości¹⁵.

Badania własne

Przedmiotem badawczym przeprowadzonych badań była grupa 45 dzieci w wieku pięciu i sześciu lat. Celem badań było oddziaływanie marzeń sennych na twórczość plastyczną badanych dzieci.

Główny problem badawczy brzmiał:

Czy marzenia senne mają swoje odzwierciedlenie w twórczości plastycznej dziecka?

Problemy szczegółowe:

Jakie są różnice między snami chłopców i dziewcząt?

Jaki związek z wytworami plastycznymi mają sny?

Jaka jest różnica w kolorystyce rysunków u chłopców, a jaka u dziewcząt?

Jakie kolory dominują w rysunkach dziewczynek, a jakie u chłopców?

Jakie elementy ze snu najczęściej powtarzają się w rysunkach dzieci?

Jakie sny przeważają u dzieci?

Jakie uczucia towarzyszyły dziecku podczas snu?

Jakie skojarzenia ujawniają elementy marzenia sennego?

Jakie są różnice między opowieścią dziecka a tym, co namalowało?

Jakie wspomnienia z życia dziecka ujawnia jego marzenie senne?

Jakiego typu sny przeważały u dzieci: rzeczywiste czy fikcyjne?

Wykorzystane metody badawcze to:

- sondaż diagnostyczny,
- analiza dokumentów,
- przeprowadzenie analizy marzenia sennego według Modelu Hill.

Wybranymi technikami badawczymi, jakie zostały wykorzystane w badaniach, były:

- rozmowa z dzieckiem na temat jego snu (wywiad),
- wykonanie rysunków przez dzieci (kredkami) i zatytułowanie go,
- przedstawienie treści marzeń sennych widniejących na rysunkach,
- interpretacja marzenia sennego według Modelu Hill.

Model Hill składa się z sześciu zasadniczych etapów:

1. Szczegółowy opis snu ze zwróceniem uwagi na myśli, uczucia, obrazy i wspomnienia, które kojarzą się z poszczególnymi elementami czy obrazami snu;
2. Podkreślenie najważniejszych elementów marzenia sennego;
3. Opisanie wszystkich elementów marzenia sennego;
4. Skojarzenia związane z elementami marzenia sennego;
5. Odniesienie do życia na jawie;
6. Interpretacja marzenia sennego¹⁶.

¹⁵ D.B. Pruitt, *Twoje dziecko...*, s. 122-123.

¹⁶ C.E. Hill, *Sen w psychoterapii...*, s. 233.

Narzędzia badawcze użyte w badaniach:

- kartki papieru,
- kolorowe kredki,
- kwestionariusze rozmowy, które dzieci wypełniły własnoręcznie (ze względu na małą ilość czasu),
- kwestionariusz interpretacji marzenia sennego według Modelu Hill (potrzebny do opisów analizy marzeń sennych dzieci),
- aparat fotograficzny.

Placówka, w której przeprowadzono badania, to Szkoła Podstawowa im. Juliusza Słowackiego przy ulicy Wawel 13 w Sosnowcu. W badaniu wzięło udział 50 dzieci.

Tabela 1. Uczniowie z podziałem na klasy i płeć

III A		III B	
płeć	liczba badanych dzieci	płeć	liczba badanych dzieci
dziewczynki	15	dziewczynki	14
chłopcy	13	chłopcy	8
łącznie liczba badanych dzieci w klasie III A		łącznie liczba badanych dzieci w klasie III B	
28		22	

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszy etap badań obejmował przeprowadzenie wywiadu wśród dzieci na temat ich marzenia sennego, które im się ostatnio przyśniło. Ze względu na brak czasu na rozmowę z każdym dzieckiem, postanowiono przeprowadzić badanie w formie pisemnej: wykonano kserokopie kwestionariusza rozmowy (50 sztuk), który ułożono na podstawie etapów interpretacji marzenia sennego według Modelu Hill. Następnie wytłumaczono dzieciom w obu grupach treść wyszczególnionych pytań i rozdano kwestionariusze z kartkami, na których dzieci mogły pisać odpowiedzi na pytania. Jeśli jakieś dziecko miało problem z odpowiedzią, objaśniono treść pytania w jak najprostszy sposób. Kiedy dzieci odpowiedziały na wszystkie pytania, przeszliśmy do drugiego etapu badań, czyli odzwierciedlenia tego samego marzenia sennego na kartce papieru za pomocą kredek. Dzieciom podobała się druga część badania, czyli rysowanie, malowanie. Bardzo były zaangażowane w swoją twórczą pracę. Staraly się zilustrować to, co im się przyśniło. Natomiast większą trudność sprawiła im pierwsza część badania, czyli sam opis marzenia sennego, uczucia, związane z nim, skojarzenia, najważniejsze elementy oraz wspomnienia z nimi związane.

Analiza wyników przeprowadzonych badań

Analiza rysunków dzieci – marzenia sennie przebrane na kartkę papieru

W tabeli 2 zaprezentowano wyniki porównania tego, co opisały i co narysowały dzieci. W rubryce pod hasłem „Opis” umieszczono ogólne stwierdzenia, które najlepiej opisują

dany sen dziecka. Rubrykę zawierającą hasło „Rysunek” podzielono na trzy podkategorie: wyszczególniony element w rysunku, czyli ten główny na pierwszym planie; elementy, które kilkakrotnie powtarzają się na ilustracji dziecka (są to mniej znaczące elementy ale również ważne ze względu na to, że wiele razy się powtarzają); dominująca barwa (barwy).

Tabela 2. Porównanie rysunków i opisów marzeń sennych w klasie III A – dziewczynki

Lp.	Klasa III A				
	dziewczynki	wyszczególniony element w rysunku	elementy powtarzające się	dominacja konkretnej barwy	opis
1.	Agata	tablica szkolna	-	niebieski	wyjście na basen
2.	Weronika D.	dziewczynka, pies	-	fioletowy	otrzymanie psa
3.	Dominika	syreny	syreny	niebieski, żółty	zamiana ludzi w syreny
4.	Alicja	podium, dziewczynki, puchar	dziewczynki, kolorowe wstążki	niebieski, żółty	złoty puchar
5.	Maja	czarodziejka	czarodziejka	brak	spotkanie czarodziejek WITCH
6.	Monika K.	dziewczynka	ludzie, dziewczynka	fioletowy	dorosłość, koncert
7.	Patrycja	statek, dziewczynka	błyskawice	niebieski, szary	statek
8.	Michalina	słownik ortograficzny	słowa w słowniku ortograficznym	fioletowy	słownik ortograficzny
9.	Sonia	dziewczynka, statek kosmiczny	kosmici	zielony, szary	wyjazd do Grecji
10.	Zuzia	drogi, ludzie, blok	rośliny, drogi, ludzie	niebieski, zielony, czerwony, brązowy, szary	jazda na rolkach
11.	Ola	dziewczynka, koń	drzewa	zielony, brązowy	wyjazd na wieś
12.	Dagmara	dziewczynka	drzewa, motyle, krzewy	zielony, niebieski	wycieczka do lasu
13.	Justyna J.	dziewczynka	czarne ptaki	niebieski	wycieczka do parku wodnego
14.	Małgosia A.	księżniczka, książę, zamek	ludzie	niebieski, żółty, fioletowy	miłość chłopca Brajana do dziewczynki

15.	Weronika P.	dziewczynka, rodzice	ludzie	niebieski, brązowy	otrzymanie zwierzątka od rodziców
-----	-------------	-------------------------	--------	-----------------------	---

Źródło: badania własne.

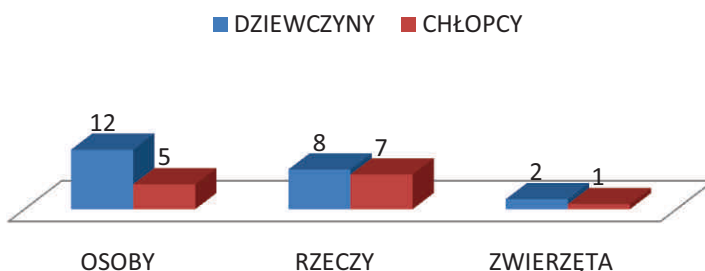
Tabela 3. Porównanie rysunków i opisów marzeń sennych w klasie III A – chłopcy

Lp.	Klasa III A				
	chłopcy	wyszczególniony element w ry- sunku	elementy powtarzające się	dominacja konkretnej barwy	opis
1.	Mateusz C.	pojazd	tęcza	pomarańczowy, fioletowy, niebieski	wyjście na basen
2.	Michał R.	-	-	-	spadanie z wodospadu, skakanie przez przepaść
3.	Filip	wieżowce, spadający chłopiec	wieżowce, czarne ptaki	fioletowy, niebieski	zamiana ludzi w syreny
4.	Michał M.	samochód, dom	samochody	żółty, zielony	stanie się czarodziejem
5.	Kacper K.	samochód	chmury	zielony, żółty, niebieski	samobójstwo
6.	Oskar	dom, chłopiec	dom, meble	niebieski, fioletowy	dorosłość, koncert
7.	Kacper B.	czerwone niebo	skały	czerwony	statek
8.	Brajan	rakieta, ulice	ulice	niebieski, szary	pielęgniarka
9.	Maksym	dom, auto	brak	niebieski, pomarańczowy	stanie się sławnym piłkarzem
10.	Kamil S.	piłkarz, bramka	piłkarze	zielony	wyścig
11.	Kuba S.	nauczycielka	-	niebieski	jazda na rolkach
12.	Patryk C.	wieżowiec	ludzie	pomarańczowy	wyjazd na wieś
13.	Michał P.	spadający ludzie, rekiny	ludzie, rekiny	niebieski	wycieczka do lasu

Źródło: badania własne.

Rysunek 1 obrazuje przedstawione wyniki. Dotyczy tego, jakie elementy snu były szczególnie ważne dla każdego dziecka. Skategoryzowano je na osoby, rzeczy i zwierzęta.

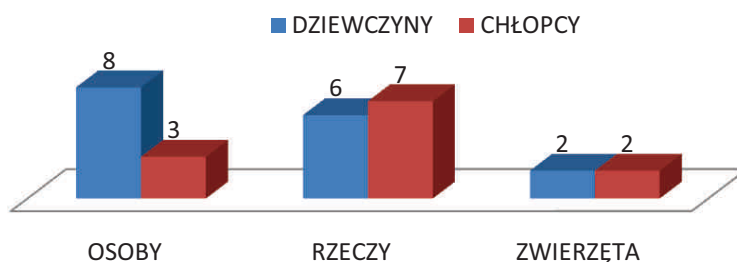
Rysunek 1. Najważniejszy element w śnie dziecka wyszczególniony na rysunku

Źródło: badania własne.

Najważniejszym wyszczególnionym elementem w rysunkach dziewcząt są osoby. Była to zazwyczaj ich postać lub członkowie rodziny. Następnie najważniejszym elementem w rysunku dziewcząt były rzeczy i zwierzęta. Chłopcy przywiązują większą wagę do spraw materialnych, chociaż zdarzało się przykuć uwagę do ich własnej osoby, lecz podtekst był ten sam – stać się sławnym i mieć dużo pieniędzy. Można stwierdzić, że w przyszłości będzie to rzutowało na ich życie towarzyskie i rodzinne. Wynika z tego stwierdzenia również, że chłopcy myślą o zapewnieniu bytu swojej rodzinie. W porównaniu do chłopców dziewczynki bardziej zwracają uwagę na siebie bądź też na członków własnej rodziny i na swoich pupilów. Kolejny rysunek przedstawia porównanie ilości elementów powtarzających się na rysunkach dzieci, skategoryzowanych na osoby, rzeczy i zwierzęta.

Rysunek 2. Różnica w ilości elementów powtarzających się na rysunkach chłopców i dziewcząt

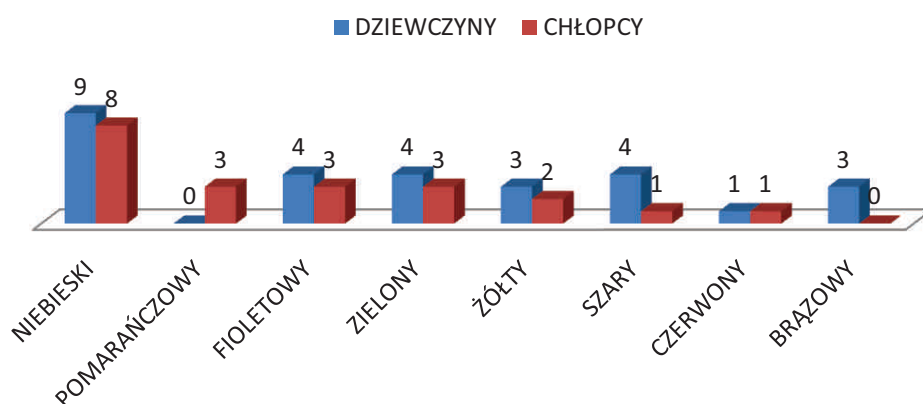
Źródło: badania własne.

Najczęściej powtarzającymi się elementami na rysunkach dzieci są osoby, w szczególności w rysunkach dziewczynek. Powtarzającymi się elementami w rysunkach chłopców są rzeczy, które mogą świadczyć o materialnym nastawieniu do życia. Zarówno u dziewcząt, jak i u chłopców najczęściej powtarzającym się elementem są zwierzęta. Niektóre

dzieci wymieniały tylko jeden, najważniejszy element swego snu, dlatego nie uwzględniono pojedynczych elementów w przeliczeniach.

Rysunek 3 odzwierciedla, jakie barwy dominowały w rysunkach u dziewcząt, a jakie u chłopców.

Rysunek 3. Najbardziej dominujące barwy w rysunkach dzieci

Źródło: badania własne.

Najczęściej wybraną i dominującą barwą w rysunkach dzieci, zarówno u dziewcząt, jak i u chłopców jest kolor niebieski. Kolejno wśród dziewcząt rozkładają się na równi fioletowy, zielony i szary, na samym końcu brązowy. Natomiast barwą dominującą u chłopców, oprócz niebieskiego, jest na równi pomarańczowy, fioletowy i zielony, następnie żółty. W takiej samej pozycji i jako najmniej dominującą barwą u chłopców i dziewcząt jest kolor czerwony.

Na podstawie przedstawionych wyników można stwierdzić, że w rysunkach najbardziej dominują barwy zimne: odcienie niebieskiego i fioletu. Kolejna tabela przedstawia analizę rysunków, taką samą jak w klasie III A – zrobioną w klasie III B. Wiadome jest, że wyniki mogą się różnić, dlatego każdą klasę trzeba było przeanalizować osobno.

Tabela 4. Porównanie rysunków i opisów marzeń sennych w klasie III B – dziewczynki

Lp.	KLASA III B				
	dziewczynki	rysunek			opis
		wyszczególniony element w rysunku	powtarzający się element	dominacja konkretnej barwy	
1.	Natalia T.	statek, skała, dziewczynki	dziewczynki, błyskawice	niebieski, szary, żółty	Titanic
2.	Paulina S.	statek, dziewczynki, góra	dziewczynki	niebieski, żółty, szary	Titanic

3.	Zuzia W.	dziewczynka i koty	koty	niebieski	kot i jego młode
4.	Joanna L.	łóżka, dziewczynki	łóżka, ludzie	purpurowy	wyjazd do Niemiec z koleżanką
5.	Wiktoria L.	rodzina, kanapa	ludzie, broń	brązowy, różowy, fioletowy	włamanie do domu
6.	Ksenia K.	zjeżdżalnia, dziewczynka, okna	okna	zielony, niebieski	wyjazd na zieloną szkołę
7.	Julia M.	samochód	ludzie	czerwony, żółty	rodzinne wakacje
8.	Patrycja G.	ludzie, zwierzęta	ludzie	niebieski, zielony	wejście do świata krainy Muminków
9.	Kasia C.	pies	pies	niebieski, różowy	pies york w sukience
10.	Wiktoria P.	dziewczynka, rekiny	rekiny	zielony, niebieski, pomarańczowy	rekiny pod dywanem
11.	Aleksandra M.	księżniczka, książę	ludzie, amorki	czerwony, zielony	stanie się królową i pocałowanie żaby, która stała się księciem
12.	Paulina D.	dziewczynki i chłopiec	ludzie	brązowy, niebieski	pobyt w Arabii Saudyjskiej
13.	Pola G.	dziewczynka	poduszki	żółty, różowy	pustynia poduszek
14.	Monika K.	dziewczynka, tygrys	drzewa	zielony, brązowy, pomarańczowy	szkoła w dżungli

Źródło: badania własne.

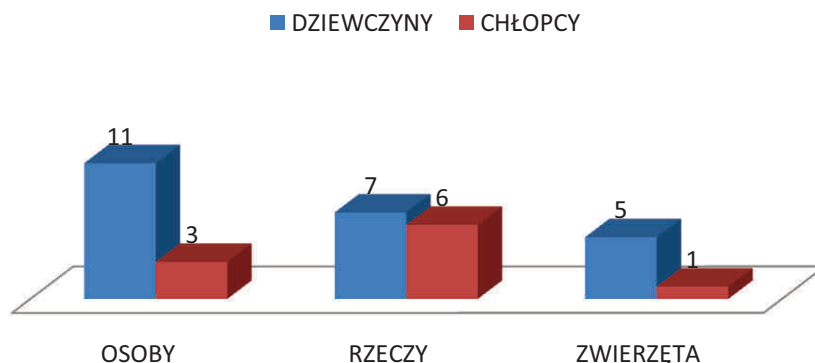
Tabela 5. Porównanie rysunków i opisów marzeń sennych w klasie III B – chłopcy

Lp.	KLASA III B				
	chłopcy	rysunek			opis
		wyszczególniony element w rysunku	powtarzający się element	dominacja konkretnej barwy	
1.	Dawid G.	ludzie walczący	walka	niebieski, czerwony	władca
2.	Bartek J.	roboty	kwadraty	niebieski, zielony, brązowy	gra „Minecraft”
3.	Wiktor N.	chłopiec	-	brązowy, czarny	bogactwo materialne
4.	Dawid S.	chłopiec, bramki, tablica wyników	bramki	niebieski	stanie się najlepszym piłkarzem
5.	Marek D.	helikoptery, żołnierze	helikoptery, żołnierze	szary, żółty, zielony	wojskowe walki
6.	Kuba L.	krokodyl	-	zielony	pobyt za miastem w lesie
7.	Kuba M.	zamek	wieża	brązowy, zielony, fioletowy	wojna
8.	Jakub S.	stadion	stadion	żółty	mecz piłki nożnej Legii Warszawa i Manchesteru United

Źródło: badania własne.

Rysunek 4 dotyczy tego, jaki element snu był szczególnie ważny dla każdego dziecka. Skategoryzowano je na osoby, rzeczy i zwierzęta.

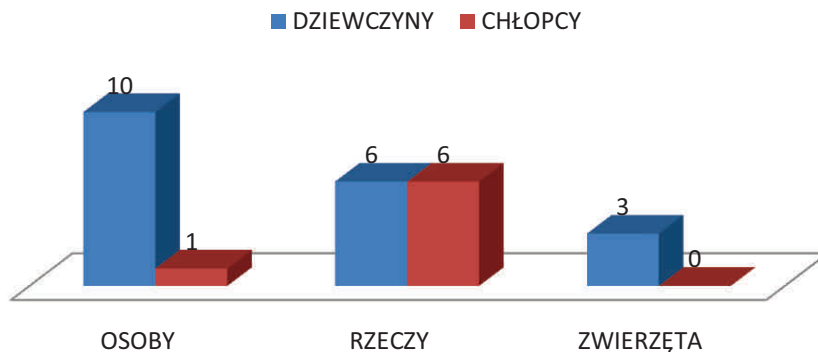
Rysunek 4. Najważniejszy element w śnie dziecka wyszczególniony na rysunku

Źródło: badania własne.

Najważniejszym elementem we śnie w klasie III B są osoby, co zostało ujęte na rysunkach, w szczególności u dziewczynek. Kolejny rysunek przedstawia porównanie ilości elementów powtarzających się na rysunkach dzieci, skategoryzowanych na osoby, rzeczy i zwierzęta.

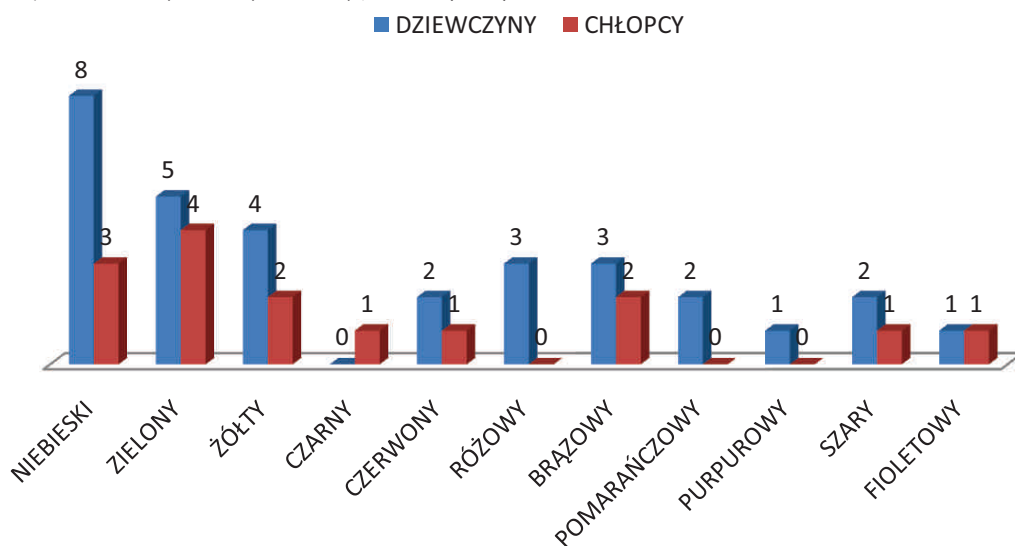
Rysunek 5. Różnica w ilości elementów powtarzających się na rysunkach chłopców i dziewcząt

Źródło: badania własne.

Powtarzającym się najczęściej elementem na rysunku są osoby, w szczególności u dziewcząt. Na drugim miejscu po równo u dziewcząt i chłopców są rzeczy i rośliny. Na samym końcu u dziewcząt i chłopców są zwierzęta, z tym że u dziewcząt pojawiają się one częściej. Wynika to z faktu, iż dziewczynki w tym wieku bardzo kochają zwierzęta.

Rysunek 6 przedstawia, jakie barwy dominowały w rysunkach u dziewcząt, a jakie u chłopców.

Rysunek 6. Najbardziej dominujące barwy w rysunkach dzieci

Źródło: badania własne.

Najbardziej dominującą barwą w rysunkach dzieci jest kolor niebieski (u dziewcząt). Z analizy rysunków wynika, że w obu tabelach nie widać znaczących różnic w kolorystyce zastosowanej przez dziewczynki i chłopców. Jeśli chodzi o powtarzające się elementy na rysunkach dzieci, są to najczęściej jakieś osoby, rzadziej zwierzęta. Najczęściej dzieci w rysunkach ukazywały same siebie. Zarówno opisy, jak i rysunki niczym się nie różniły.

Analiza opisów marzeń sennych dzieci pod względem najważniejszych elementów, szczegółów, skojarzeń, uczuć oraz wspomnień z nimi związanych

Poniższa tabela przedstawia najważniejsze elementy marzeń sennych z opowieści dzieci z klasy III A i III B oraz ich skojarzenia i wspomnienia, które dotyczą konkretnego snu każdego dziecka.

Tabela 6. Najważniejsze elementy marzenia sennego w klasie III A

KLASA III A					
Lp.	osoba		element	dodatkowe szczegóły	uczucia
	dziewczyna	chłopiec			
1.	Agata		wyjscie na basen	koktajl mleczny, czysta tablica	radość
2.	Weronika D.		otrzymanie psa	czerwona apaszka, obroża	radość

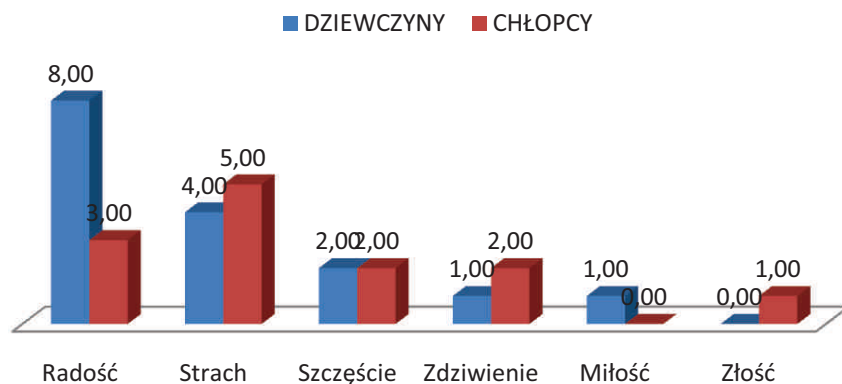
3.		Mateusz Z.	spadanie z wodospadu, skakanie przez przepaść	duża ilość kart piłkarzy	strach, zdziwienie
4.	Dominika		zmiana ludzi w syreny	kolorowe ogony, piękne kobiety	radość
5.		Michał R.	stanie się czarodziejem	brat czarodziej, księga czarów, walka z bratem	złość
6.		Filip	samobójstwo	dom, okno, ulica	zdziwienie
7.		Michał M.	bogactwo materialne	dużo pieniędzy, samochody, hotele, żaglowce	szczęście
8.		Kacper K.	samochód BMW	bagażnik, szybkość, bagażnik, morze	radość
9.	Alicja		złoty puchar	konkurs	radość
10.	Maja		spotkanie z czarodziejkami WITCH	umiejętność latania, podróż, swój pokój	szczęście
11.	Monika K.		dorosłość, koncert	ulubiona piosenka	radość
12.	Patrycja		statek	bieg, piorun	strach
13.		Oskar	posiadanie fajnej gry komputerowej	Internet, lody	radość
14.		Kacper B.	pielęgniarka	zęby, wąż, szkoła, czerwone niebo	strach
15.	Michalina		Słownik ortograficzny	litera „M” w okularach	zdziwienie
16.		Brajan	zostanie sławnym piłkarzem	bogactwo materialne, jachty	szczęście
17.	Sonia		wyjazd do Grecji	rodzice, zielone twarze ludzi	strach
18.		Maksym	wyścig	auta, złoty puchar	radość
19.	Zuzia		jazda na rolkach	rolki, góra	strach
20.		Kamil S.	zostanie sławnym piłkarzem	gole, bramki, stadion, mecz	radość

21.		Kuba S.	dyktando klasowe	klasa, biurko, złote pióra	strach
22.	Ola		wyjazd na wieś	koń Imbir, dom, łąka, babcia	radość
23.	Dagmara		wycieczka do lasu	zwierzęta, ptaki, owady, grzyby, jagody, dom	radość
24.		Patryk C.	atak armii zombie, porwanie przez kosmitów	wieżowiec, ścieki	strach
25.		Michał P.	czarownica	worek na śmieci, rzeka	strach
26.	Justyna J.		wycieczka do parku wodnego	zjeżdżalnia, rekin	strach
27.	Małgosia A.		miłość chłopca Brajana do dziewczynki	miłe zachowanie chłopca, pocałunek	miłość
28.	Weronika P.		otrzymanie od rodziców zwierzątka	królik, świnka morska	szczęście

Źródło: badania własne.

W klasie III A dominującym uczuciem podczas snu jest radość. Kolejno strach, szczęście, zdziwienie, miłość i złość. Rysunek 7 przedstawia różnice ilościowe dominujących uczuć pomiędzy dziewczętami i chłopcami (w liczbach).

Rysunek 7. Różnice ilościowe dominujących uczuć chłopców i dziewcząt

Źródło: badania własne.

U dziewcząt przeważały uczucia radości podczas trwania marzenia sennego, natomiast u chłopców przeważał strach. Na równi było szczęście. Różnicę widać również w miłości i złości. U dziewcząt przeważała miłość, a u chłopców złość.

Tabela 7 prezentuje skojarzenia związane ze snami.

Tabela 7. Skojarzenia związane z najważniejszymi elementami marzeń sennych dziewcząt i chłopców w klasie III A

KLASA III A				
Lp.	osoba		element	skojarzenie
	dziewczyna	chłopiec		
1.	Agata		zabawna klasa, czysta tablica	klasa
2.	Weronika D.		pies, czerwona apaszka, obroża	dom
3.		Mateusz Z.	spadanie z wodospadu, skakanie przez przepaść	szkoła
4.	Dominika		syreny	bajka „Barbie”
5.		Michał R.	stanie się czarodziejem	bajka, dom, rodzina – brat
6.		Filip	samobójstwo	realne życie
7.		Michał M.	bogactwo materialne	samochód
8.		Kacper K.	wyjazd na wakacje	własne wakacje nad morzem, statek
9.	Alicja		złoty puchar	przeczytana książka
10.	Maja		spotkanie z czarodziejkami „WITCH”	bajka „WITCH”
11.	Monika K.		dorosłość, koncert	muzyka, ubrania, taniec, szaleństwo
12.	Patrycja		statek	pływanie
13.		Oskar	posiadanie fajnej gry komputerowej	zabawa
14.		Kacper B.	pielęgniarka	zabawa w sanatorium, zagłada
15.	Michalina		słownik ortograficzny	słownik, który leży na półce dziewczynki

16.		Brajan	stanie się sławnym piłkarzem	stadion, piłka nożna
17.	Sonia		wyjazd do Grecji	wakacje, samochód
18.		Maksym	wyścig	zabawa małymi autkami
19.	Zuzia		jazda na rolkach,	obecny dzień
20.		Kamil S.	stanie się sławnym piłkarzem	mecz
21.		Kuba S.	dyktando klasowe	szkoła, klasa, dyktando
22.	Ola		wyjazd na wieś	koń
23.	Dagmara		wycieczka do lasu	spacer po lesie
24.		Patryk C.	atak armii zombie, porwanie przez kosmitów	film „Star Trek”
25.		Michał P.	czarownica	śmierć z ręki czarownicy
26.	Justyna J.		wycieczka do parku wodnego	szybkie wyjście na przerwę szkolną
27.	Małgosia A.		miłość Brajana	historia miłości, codzienne życie, film romantyczny
28.	Weronika P.		otrzymanie zwierzątka	uczucie radości

Źródło: badania własne.

Tabela 8 przedstawia zestawienie najważniejszych elementów marzeń sennych dzieci oraz związane z nimi bodźce, które wywołały dane marzenie senne oraz wspomnienia związane z tymi elementami.

Tabela 8. Aktualne bodźce i wspomnienia wywołujące dane marzenie senne w klasie III A

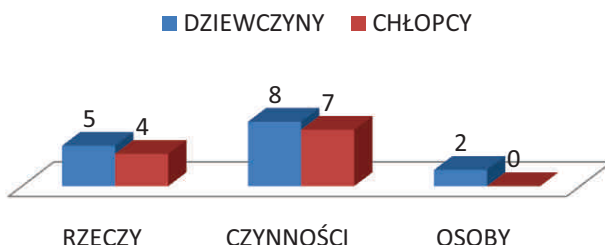
KLASA III A					
Lp.	osoba		element	aktualne bodźce	wspomnienia
	dziewczyna	chłopiec			
1.	Agata		wyjazd na basen, zabawna klasa, czysta tablica	klasa (nie pomieszczenie)	chwile przeżyte z klasą i wychowawcą
2.	Weronika D.		otrzymanie psa, czerwona apaszka, obroża	własny dom	przeczytana książka
3.		Mateusz Z.	spadanie z wodospadu, skakanie przez przepaść	pływanie	szkoła
4.	Dominika		syreny	pływanie	morze
5.		Michał R.	stanie się czarodziejem	obejrzana bajka	wyprawa do lasu
6.		Filip	samobójstwo	dom, ulica	-
7.		Michał M.	bogactwo materialne	samochód, własny dom	-
8.		Kacper K.	wakacje nad morzem	pokój chłopca, balkon	wakacje z rodzicami nad morzem
9.	Alicja		złoty puchar	szkoła sportowa	wygrana w zawodach
10.	Maja		spotkanie z czarodziejkami „WITCH”	pokój dziewczynki	bezpieczeństwo
11.	Monika K.		dorosłość, koncert	zakupy, muzyka	słuchanie muzyki, tańce z koleżanką, koncert, na którym dziewczynka była miesiąc temu
12.	Patrycja		statek	pływanie	pływanie
13.		Oskar	posiadanie fajnej gry komputerowej	komputer	zabawa, gra na komputerze

14.		Kacper B.	pielęgniarka	pielęgniarka, sanatorium	pobyt w sanatorium
15.	Michalina		słownik ortograficzny	czynność pisanie litery „M”	zagłądanie do słownika
16.		Brajan	stanie się sławnym piłkarzem	stadion, piłka nożna	gra w piłkę nożną
17.	Sonia		wyjazd do Grecji	wakacje	każdy wyjazd na wakacje
18.		Maksym	wyścig	auta, złoty puchar	gra komputerowa
19.	Zuzia		jazda na rolkach	rolki, góra	jazda na rolkach z koleżanką
20.		Kamil S.	stanie się sławnym piłkarzem	piłka	gra w piłkę nożną
21.		Kuba S.	dyktando	szkoła	strach przed złą oceną
22.	Ola		wyjazd na wieś	zabawa z koniem	spacer po łące
23.	Dagmara		wycieczka do lasu	sarna w lesie	wyjazd do kuzynki i kuzyna, wyprawa do lasu
24.		Patryk C.	atak armii zombie, porwanie przez kosmitów	gra „Minecraft”	gra na komputerze
25.		Michał P.	czarownica	legenda	chłopiec obejrzał film pt. „Zła czarownica”
27.	Justyna J.		wycieczka do parku wodnego	mit o rekinie w basenie	wyjazd do Egiptu z rodzicami
28.	Małgosia A.		miłość Brajana	koleżanki, koledzy	szkoła, kolega Brajan, wychowawczyni
29.	Weronika P.		otrzymanie zwierzątka	zwierzęta, las, przyroda, wyjazd nad Okse	w czasie, gdy siostra dziewczynki urodziła się, rodzice kupili jej świnkę morską

Źródło: badania własne.

Rysunek 8 przedstawia stosunek liczby chłopców i dziewcząt do wspomnień, jakie wywołują dane elementy marzenia sennego. Tak samo jak na poprzednim rysunku skategoryzowano wspomnienia na rzeczy, czynności i osoby.

Rysunek 8. Stosunek liczby chłopców o dziewcząt do wspomnień wywołujących dane marzenie senne

Źródło: badania własne.

We wspomnieniach, które wywoływały marzenia senne u dzieci, dominującą rolę odgrywały czynności, szczególnie u dziewcząt, następnie rzeczy i osoby. Mniejsza liczba chłopców miała wspomnienia, które mogłyby wywołać marzenie senne. Z danych zawartych w tabeli wynika, że dwóch z nich nie miało żadnych wspomnień, które mogłyby je wywołać. Można wywnioskować również, że dziewczynki większą rolę przywiązują do szczegółów niż chłopcy, dlatego ich myślenie jest typowo mozaikowe, natomiast chłopcy wolą mniej szczegółów i proste schematy. W klasie III A różnice wynikające z marzeń sennych są takie, że dziewczynki mają sny o dalekich podróżach oraz przyrodzie, natomiast chłopcy mają sny związane z marzeniami o przyszłości: zostanie sławnym piłkarzem, posiadanie dużej ilości dóbr materialnych. W większości sny wynikają z osobistych przeżyć i doświadczeń dzieci. Jeśli chodzi o uczucia podczas snu, są to w większości uczucia radości i strachu.

Skojarzenia związane z elementami marzeń sennych badanych dzieci związane są w większości ze zwykłymi codziennymi czynnościami, miejscami, w których przebywały dzieci oraz rzeczami i osobami, które napotkały w swoim życiu.

Sny, które przeważają u tych dzieci, są zazwyczaj wesołe, chociaż koszmary też są liczne. Poniżej przedstawiono wyniki, jakie kształtują się w klasie III A. Dla porównania zaprezentowano, jak kształtują się wyniki w klasie III B. W klasie B zastosowano te same tabele do analizy marzeń sennych dzieci.

Tabela 9. Najważniejsze elementy marzenia sennego w klasie III A

Lp.	KLASA III B				
	osoby		elementy	dodatkowe szczegóły	uczucia
	dziewczyna	chłopiec			
1.	Natalia T.		Titanic	koleżanki z klasy	strach
2.		Dawid G.	władca	jazda	gniew
3.	Paulina S.		Titanic	koleżanka z klasy, statek, skała	radość, smutek
4.	Zuzia W.		kot i jego młode	kot i jego młode	szczęście, radość
5.	Joanna L.		wyjazd do Niemiec z koleżanką	pająki – tarantule, pokój	strach
6.		Bartek J.	gra „Mine-crafft”	1000 diamentów	strach
7.	Wiktoria L.		włamanie do domu	rodzice – śmierć, włamywacze, dom, kanapa, balkon, tłuczek	strach
8.	Ksenia K.		zielona szkoła – wyjazd	autobus, pokój, basen, zjeżdżalnia	radość
9.	Julia M.		rodzinne wakacje	bliscy, rodzina	radość
10.	Patrycja G.		wejście do świata „Krainy Muminków”	skrzydła królowej Muminków	radość
11.	Kasia C.		pies york w sukience	bał, różowa sukienka, niebieska scena	radość
12.		Wiktor N.	bogactwo materialne	bogactwo	radość
13.		Dawid S.	stanie się najlepszym piłkarzem	strzelanie bramek	duma
14.		Marek D.	wojskowe walki	trening, strzelanie, rzucanie	radość
15.		Kuba L.	pobyt za miastem w lesie	próba pożarcia przez krokodyla	strach
16.	Wiktoria P.		rekiny pod dywanem	pomarańczowy i niebieski rekin	strach

17.	Aleksandra M.		stanie się królową i pocałowanie żaby, która stała się księciem	dziewczynkę zaciekało imię księcia	ciekawość
18.		Kuba M.	wojna	miecze, konie, zbroje, królestwo, wiatr	-
19.		Jakub S.	mecz piłkarski Legii Warszawa i Manchesteru United	gra chłopca w drużynie Legii Warszawa, wygrana chłopca	radość
20.	Paulina D.		pobyt w Arabii Saudyjskiej	anakonda, babcia dziewczynki	smutek, strach
21.	Pola G.		pustynia poduszek	królik w kapeluszu	radość
22.	Monika K.		szkoła w dżungli	tygrys, zupa z kory drzew	strach

Źródło: badania własne.

Tabela 10 przedstawia liczbę dziewcząt i chłopców oraz ich skojarzeń związanych ze snami.

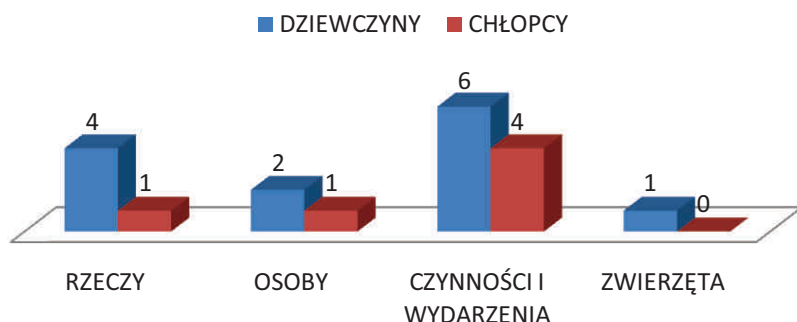
Tabela 10. Skojarzenia związane z najważniejszymi elementami marzeń sennych dziewcząt i chłopców w klasie III B

Lp.	III B			
	osoby		elementy	skojarzenia
	dziewczyna	chłopiec		
1.	Natalia T.		Titanic	morze, skała
2.		Dawid G.	władca	-
3.	Paulina S.		Titanic	statek
4.	Zuzia W.		kot i jego młode	zabawa z kotkiem dziewczynki Neską
5.	Joanna L.		wyjazd do Niemiec z koleżanką	pająki
6.		Bartek J.	gra „Minecraft”	zabijanie
7.	Wiktoria L.		włamanie do domu	stanie za kanapą
8.	Ksenia K.		wyjazd na zieloną szkołę	z koleżanką Laurą

9.	Julia M.		rodzinne wakacje	bliscy, rodzina, wakacje
10.	Patrycja G.		wejście do świata „Krainy Mumin-ków”	latanie
11.	Kasia C.		pies york w sukience	taniec
12.		Wiktor W.	bogactwo materialne	-
13.		Dawid S.	stanie się najlepszym piłkarzem na świecie	rodzina chłopca
14.		Marek D.	wojskowe walki	trening
15.		Kuba L.	pobyt za miastem w lesie	próba pożarcia przez krokodyla
16.	Wiktoria L.		Rekiny pod dywanem	odkurzanie, dywan
17.	Aleksandra M.		stanie się królową i pocałowanie żaby, która zmieniła się w księcia	miłość
18.		Kuba M.	miecze, konie, zbroje, królestwo, wiatr	walka
19.		Jakub S.	mecz Legii Warszawa i Manchesteru United	marzenie chłopca – dostanie się do drużyny Legii Warszawa
20.	Paulina D.		pobyt w Arabii Saudyjskiej	łzy
21.	Pola G.		pustynia poduszek	-
22.	Monika K.		szkoła w dżungli	codzienne uczęszczanie do szkoły

Źródło: badania własne.

Rysunek 9 przedstawia, jaka liczba dziewcząt w porównaniu do chłopców kojarzyła swoje sny z rzeczami, osobami, czynnościami i wydarzeniami oraz zwierzętami.

Rysunek 9. Stosunek liczby chłopców i dziewcząt do skojarzeń związanych z ich snami

Źródło: badania własne.

Najwięcej skojarzeń elementu marzenia sennego z czynnościami i wydarzeniami było u dziewcząt, potem najwięcej skojarzeń związanych jest z rzeczami, następnie z osobami i zwierzętami. Trzy osoby nie podały wcale skojarzeń związanych z danym elementem marzenia sennego (dwóch chłopców i jedna dziewczynka). Można więc stwierdzić, że dziewczynki przejawiają większą tendencję do wyobrażeń, co ułatwia im wykonywanie np. prac plastycznych czy też innych twórczych działań.

Kolejna tabela przedstawia zestawienie najważniejszych elementów marzeń sennych dzieci oraz związane z nimi bodźce, które wywołały dane marzenie senne oraz wspomnień związanych z tymi elementami.

Tabela 11. Aktualne bodźce i wspomnienia wywołujące dane marzenie senne w klasie III B

Lp.	III B				
	osoby		elementy	aktualne bodźce	wspomnienia
	dziewczyna	chłopiec			
1.	Natalia T.		Titanic	statki, skały	dziewczynka obejrzała film o skałach
2.		Dawid G.	władca	-	-
3.	Paulina S.		Titanic	pływanie, morze, skała	ostatnie wakacje
4.	Zuzia W.		kot i jego młode	koty – miłość do nich	przyniesienie kota do domu przez ojca dziewczynki
5.	Joanna L.		wyjazd do Niemiec z koleżanką	pająki, sklep zoologiczny	wycieczka

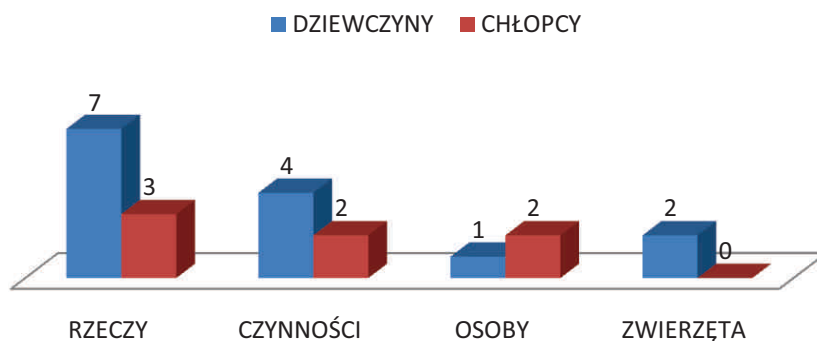
6.		Bartek J.	gra „Mine-crafft”	kwadrat	chłopiec grał w kwadratową grę
7.	Wiktoria L.		włamanie do domu	balkon	bieganie po domu
8.	Ksenia K.		wyjazd na zieloną szkołę	wyjazd na zieloną szkołę	wyjazd na basen „Nemo”
9.	Julia M.		rodzinne wakacje	bliscy, rodzina	wspólnie spędzony czas z rodziną
10.	Patrycja G.		wejście do świata „Krainy Mumin-ków”	ubrania	wycieczka do lasu z rodzicami
11.	Kasia C.		pies york w sukience	angielska piosenka	w przeszłości dziewczynka tańczyła i śpiewała
12.		Wiktor N.	bogactwo materialne	-	-
13.		Dawid S.	stanie się najlepszym piłkarzem na świecie	gra w piłkę nożną z kolegami	chłopiec oglądał mecz z rodzicami
14.		Marek D.	wojskowe walki	-	-
15.		Kuba L.	pobyt za miastem w lesie	dziura, bagno	-
16.	Wiktoria P.		rekiny pod dywanem	sprawdzanie informacji w gazetach	podpatrywanie rybek w akwarium
17.	Aleksandra M.		stanie się królewną i pocałowanie żaby, która zamieniła się w księcia	żarty o księżniczkach	zabawa w księżniczkę i żabę, gdy dziewczynka miała 5 lat
18.		Kuba M.	miecze, konie, zbroje, królestwo, wiatr	walka, bitwa	-
19.		Jakub S.	mecz Legii Warszawa i Manchesteru United	stadion, piłkarze, kibice	chłopiec był na meczu z rodzicami

20.	Paulina D.		pobyt w Arabii Saudyjskiej	gumowy wąż, żmija zygzakowata	dziewczynka oglądała horror
21.	Pola G.		pustynia poduszek	królicze nory	na wsi dziewczynka spotkała królika
22.	Monika K.		szkoła w dżungli	uczęszczanie do szkoły	nauka dziewczynki w szkole

Źródło: badania własne.

Rysunek 10 ilustruje stosunek liczby chłopców i dziewcząt do aktualnych bodźców, które wywoływały dane marzenie senne oraz wspomnień, jakie były z nimi związane.

Rysunek 10. Stosunek liczby chłopców i dziewcząt do aktualnych bodźców wywołujących dane marzenie senne

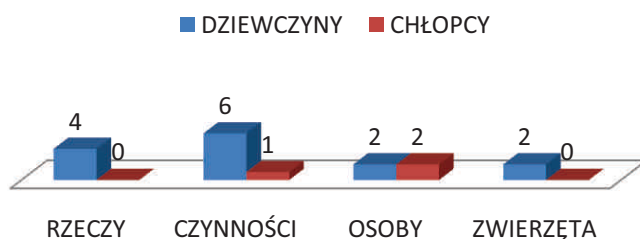

Źródło: badania własne.

Z danych umieszczonych na rysunku wynika, że najistotniejszymi aktualnymi bodźcami wywołującymi dane marzenie senne były rzeczy, czynności i zwierzęta, które dominowały u dziewcząt. Natomiast u chłopców aktualnym bodźcem wywołującym dane marzenie senne były osoby. Podłożem tego czynnika są ich własne marzenia i pragnienia.

Kolejny rysunek przedstawia stosunek liczby chłopców i dziewcząt do wspomnień, jakie wywołują dane elementy marzenia sennego. Tak samo jak w poprzednim rysunku skategoryzowano wspomnienia na rzeczy, czynności i osoby.

Rysunek 11. Stosunek liczby chłopców i dziewcząt do wspomnień wywołujących dane marzenie senne

Źródło: badania własne.

Z danych umieszczonych na rysunku wynika, że we wspomnieniach, które wywoływały marzenia senne u dzieci, dominującą i zasadniczą rolę odgrywały czynności. Szczególnie przejawiało się to u dziewcząt, następnie rzeczy, osoby i zwierzęta. Mniejsza liczba chłopców miała jakieś wspomnienia, które mogłyby wywołać dane marzenie senne. Czterech z nich nie miało żadnych wspomnień, które mogłyby je wywołać.

Podobnie jak w klasie III A w klasie III B dziewczynki przejawiały większą zdolność do kojarzenia, wspominania niż chłopcy. Zarówno u dziewczynek, jak i u chłopców na równi przedstawia się sytuacja, w której wspomnieniem wywołującym dane marzenie senne jest zwierzę. Z wyników tej analizy wynika również fakt, iż w klasie tej chłopcy są mniej aktywni artystycznie. Dlatego ich problem z wyobrażeniem sobie czegoś lub kogoś znajduje swoje odzwierciedlenie w pracach plastycznych, które są uboższe treściowo, technicznie i mniej starannie wykonane. Z danych umieszczonych w powyższych tabelach (analiza marzeń sennych dzieci) wynika, że większość dzieci odczuwała podczas snu uczucie radości. Tak jak w pierwszej grupie badanych – w klasie III A – widać fakt, że sny wynikały z wydarzeń, które były ważne w życiu dzieci. Natomiast skojarzenia związane z elementami marzeń sennych dotyczyły codziennych czynności i rzeczy, które w życiu dzieci spotykają. Jeśli chodzi o różnice między marzeniami chłopców i dziewcząt, tak jak w pierwszym przypadku dotyczą one w większości dalekich podróży i marzeń drzemających głęboko w podświadomości dzieci. Wspomnienia dzieci rzutują na treść ich snów. Większość snów była częściej wesoła niż koszmarna, co dobrze świadczy o psychice dzieci i codziennych relacjach z otoczeniem. Zdarzały się też sny batalistyczne i sny, które nie przyniosły do świadomości dziecka żadnych skojarzeń.

Patrząc na analizę marzeń sennych dzieci, można zauważyć, że w większości były to sny realistyczne, rzadziej fantastyczne, chociaż zdarzały się sny jak z filmu science fiction lub kryminału. Takie przypadki zdarzały się raczej pojedynczo i sporadycznie. Z analizy wynika, że dziewczynki w obu grupach przejawiały tendencje prorodzinne, natomiast chłopcy przedstawiali własne pragnienia i marzenia związane z dobrobytem.

Podsumowanie

Z analizy rysunków i opowiadań dzieci można wywnioskować, że wszystkie sny przedstawiały zazwyczaj realne życie, to, czym żyją dzieci, ich wspomnienia i pragnienia. Dlatego słuszną tutaj jest teoria Freuda, która mówi, że sny wynikają z głębokich ludzkich pragnień. Chociaż można również zauważyć, że w snach dzieci dominowały przede wszystkim wspomnienia, które rzutowały na ich treść.

Główny problem badawczy w przeprowadzonych badaniach brzmiał: „Czy marzenia senne mają swoje odzwierciedlenie w twórczości plastycznej dziecka?”. Zatem można odpowiedzieć, iż marzenia senne badanych dzieci są szczegółowo i czysto odzwierciedlone w twórczości dziecka, chociaż kolorystyka i bogactwo rysunków nie zawsze były pełne, jednak odzwierciedlały one wiernie najważniejsze elementy i szczegóły wynikające ze snów dzieci. Szczególną uwagę wzbudziła u autorki historia Filipa z klasy III A, który pisał o swoim samobójstwie. Jednakże nie do końca była to chęć odebrania sobie życia, ale ukazanie swojej nieśmiertelności. Zadziwiające było to, że chłopcu ten sen kojarzył się z życiem rodzinnym i ulicą. Być może chłopiec ma jakieś niewyjaśnione problemy lub jest to wyłącznie wytwór jego fantazji. Sam rysunek miał kolorową szatę. Zastanawiające jednak w nim były czarne ptaki obok budynków.

Po przeanalizowaniu wyników badań i historii snów wszystkich dzieci autorka opowiedziała historię tego chłopca opiekunce praktyki w szkole, w której zostały przeprowadzone badania, a ta przekazała sprawę wychowawczyni chłopca.

Po przeprowadzonych badaniach można stwierdzić, że wszystko to, z czym wiążą się emocje i uczucia dzieci – jak przedstawione przez nie marzenia senne – ściśle rzutują na to, co chcą ukazać na rysunku i jakich barw chcą użyć. W połączeniu z ich wyobraźnią powstają niecodzienne historie, ukazujące wspomnienia, uczucia, marzenia, pragnienia, środowisko otaczające dzieci zarówno w sposób realistyczny, jak i fantastyczny – te historie noszą miano marzeń sennych.

Bibliografia

- Dudek Z.W., *Jungowska psychologia marzeń sennych*, Wydawnictwo Psychologii i Kultury ENETEIA, Warszawa 2007.
- Dymara B., *Dziecko w świecie marzeń*, Wydawnictwo IMPULS, Kraków 1999.
- Franken R.E., *Psychologia motywacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Hill C.E., *Sen w psychoterapii*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- Pruitt D.B., *Twoje dziecko*, Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, Warszawa 2005.
- Szmigielska B., *Kiedy dzieciom śnią się koszmary*, „Charaktery” 2003.
- Vedfelt O., *Wymiary snów: Istota, funkcje i znaczenie marzeń sennych*, Wydawnictwo Psychologii i Kultury ENETEIA, Warszawa 1998.

MARZENIA SENNE A TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA DZIECI

Streszczenie: Celem przeprowadzonych badań było ukazanie związku marzeń sennych dziecka z jego aktywnością twórczą i zbadanie tego zjawiska przy pomocy odzwierciedlenia go przez dzieci na kartce papieru oraz rozmowy i kwestionariusza interpretacji marzenia sennego według Modelu Hill. Według autorki dobry wychowawca powinien być nie tylko dobrym pedagogiem, ale również doskonałym psychologiem i obserwatorem pewnych zjawisk, takich jak np. zjawisko marzenia sennego, które może być poniekąd kluczem do rozwiązywania wszelkich problemów nurtujących dziecko.

Słowa kluczowe: sen, marzenia senne, dziecko koszmary, twórczość plastyczna

DREAMS AND ARTISTIC WORKS OF CHILDREN

Abstract: The aim of this article is to present studies, whose aim was to show the relationship of the children's dreams with their creative activity and to examine this phenomenon using a piece of paper, conversations and dream interpretation questionnaire according to the Hill Model.

Keywords: dreams, nightmares, plastic arts